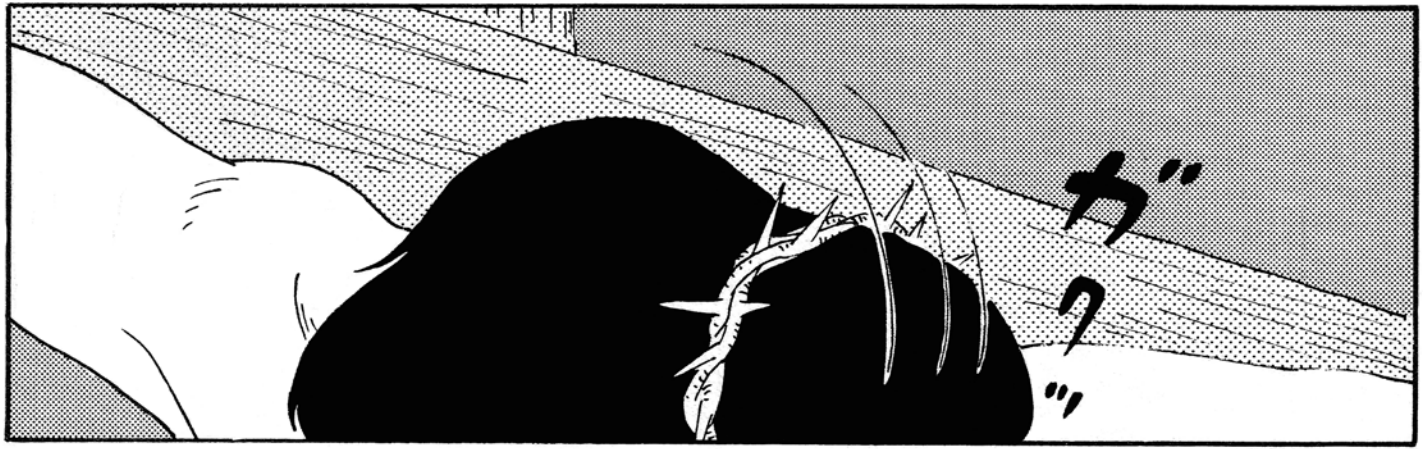

WEG VAN DE PASSIE

STATIES DIE FASCINEREN EN INSPIREREN

WEG VAN DE PASSIE

STATIES DIE FASCINEREN EN INSPIREREN

Mestre Noza (1897-1983) was een Braziliaanse volkskunstenaar. In 1965 gaf de Franse uitgever Robert Morel onder de titel "Via Sacra Gravada por Mestre Noza Brazil" in een oplage van 1000 exemplaren een boek van hem uit met houtsneden van de kruisweg. De afbeelding van de zesde kruiswegstatie ontroert het meest: op het doek waarmee Veronica het gelaat van Jezus heeft afgedroogd staat hiervan een afdruk in vorm van een hart. Uit één beeld blijkt de liefde van de kunstenaar voor dit thema.

De kruisweg toont de lijdensweg van Jezus in veertien staties maar staat ook symbool voor menselijk lijden. Het beeldverhaal spreekt juist daarom niet alleen een zeer breed en gevarieerd publiek aan maar inspireert ook mensen uit diverse geledingen van de samenleving tot het maken van nieuwe kruiswegen in allerlei vormen. De verscheidenheid in woord en beeld is overrompelend: van intiem tot theatraal. In de duizenden kruiswegen die zijn gemaakt weerspiegelen zich kunststromingen, historische gebeurtenissen, sociale ontwikkelingen, ideologieën en persoonlijk leed.

Sinds 2011 wordt op Witte Donderdag live "The Passion" uitgezonden. Deze trekt elk jaar meer kijkers; in 2013 waren dat er 2,3 miljoen. Dit spektakel volgt de veertien staties van de kruisweg. In oktober 2013 werd in een aflevering van Expeditie Robinson – gemaakt door een commerciële omroep zonder binding met een bepaald geloof - in het kader van de zogenaamde "samensmelting" een opmerkelijke scène vertoond, waarin zowel werd verwezen naar het Laatste Avondmaal als naar de kruisiging van Jezus. Eerder dit jaar viel de Duitse film "Kreuzweg" op een Berlijns filmfestival in de prijzen. Terwijl wij echter "het grote lijden" dat ons door de media wordt aangeboden omarmen, lijken we het lijden dichtbij ons juist uit de weg te gaan. Dat is een wonderlijke constatering. In deze expositie wordt het fenomeen kruisweg belicht. Zoals in de veertien kruiswegstaties wordt stilgestaan bij belangrijke momenten in het passieverhaal, zullen wij stilstaan bij uiteenlopende aspecten van de kruisweg.

Ignace Schretlen (gastconservator, beeldend kunstenaar, auteur en arts)

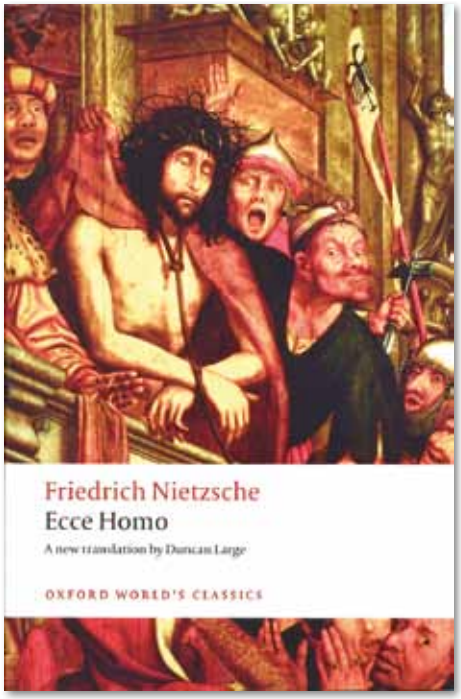
Ecce homo: zie de mens

Het ontbreekt in de kruisweg bepaald niet aan dramatiek. Al in de eerste statie worden alle registers opengetrokken. Een onschuldige (Jezus) wordt ter dood veroordeeld door iemand (Pontius Pilatus) die zich terdege realiseert dat dit ten onrechte gebeurt; hij bezweek evenwel onder de druk van anderen. Wanneer Jezus aangeeft dat zijn koninkrijk zich niet op aarde bevindt, wordt hij belachelijk gemaakt. Als nepkoning plaatst men hem een doornenkroon op zijn hoofd. Met de woorden "Zie de mens" wordt Jezus aan het volk getoond en bespot.

Een overzichtsplaatje van deze scène volstaat om de kijker te overtuigen van de dramatiek. Daar is geen druppel bloed voor nodig. Er kan ook worden ingezoomd: op veroordeling van een onschuldige, de slappe houding van de Romeinse prefect die als rechter fungeert, de valse Joodse leiders die de doodstraf eisen, op de hysterische massa of op de grote afwezige – God – die zijn zoon zo laat lijden.
De woorden "Zie de mens" hebben betrekking op Jezus maar zodra deze slaan op de anderen in deze scène ontstaat een weinig rooskleurig mensbeeld. Is de mens inderdaad zo verachtelijk als de Duitse schilder Georges Grosz (1893-1959) ons voorhoudt in zijn karikaturen die onder de titel "Ecce Homo" (1923) verschenen? Durft de mens zichzelf nog wel in de spiegel aan te kijken, lijkt de Franse zanger Serge Gainsbourg (1928-1991) zich in zijn chanson "Ecce Homo" af te vragen.

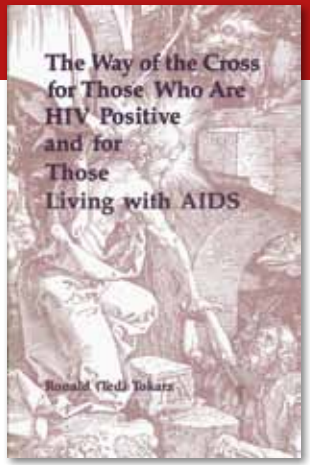

"Ecce homo" (1888) is ook de titel van het laatste boek van Friedrich Nietzsche (1844-1900) kort voor hij geestelijk instortte. De ondertitel "hoe iemand wordt wat hij is" duidt op het autobiografische karakter van dit werk. De toonzetting is echter dusdanig dat het lijkt of de Duitse filosoof met zichzelf de spot drijft. Kort voor "Ecce homo" verscheen "De antichrist", een ongekend felle aanklacht tegen het onnatuurlijke karakter van de kerkelijke moraal. Ook in "Ecce homo" gebeurt dit. De gecompliceerde relatie tussen Nietzsche en het Christendom heeft tot veel boeken geleid. "Ecce homo" heeft zowel betrekking op de individuele mens als op ons mensbeeld.

De kruisweg als devotie

II

Ongeacht hoe men over de kruisweg denkt, vast staat dat deze al eeuwenlang mensen fascineert, inspireert en... provoceert. Sinds halverwege de achttiende eeuw hangen de veertien kruiswegstaties – variërend van sobere houten kruisjes tot imposante beeldhouwwerken - in elke rooms-katholieke kerk. Doorgaans treft men deze als een beeldverhaal aan beide wanden van het schip. Aldus staat de kruisweg vaak letterlijk en figuurlijk dichter bij de mensen dan het altaar voorin.

De emotionele en spirituele beleving van de kruisweg oftewel de kruiswegdevotie kent net als bij meditatie twee varianten: als individu of als groep. Met name in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw werden op grote schaal boekjes, losse plaatjes en kleine religieuze voorwerpen –zogenaamde devotionalia – gemaakt als hulpmiddel bij de persoonlijke bezinning. Dat gebeurt nog steeds op kleinere schaal in Zuid-Europese en Latijns-Amerikaanse landen. In plaats hiervan worden tegenwoordig wereldwijd – ook in Nederland – bundeltjes met kruiswegmeditaties uitgegeven; deze kunnen zich richten op een bepaalde doelgroep zoals kinderen, vluchtelingen, patiënten of stervenden.

Het muziekspektakel “The Passion” zou men met de bekende Passiespelen, die vijfjaarlijks in Tegelen (Limburg) en elke tien jaar in het Duitse Oberammergau worden gehouden, kunnen beschouwen als voorbeelden, waarbij het passieverhaal als groep wordt beleefd. Op Goede Vrijdag wordt in rooms-katholieke kerken de gang langs de staties gemaakt. In Spaanstalige landen wordt tijdens de Goede Week (Semana Santa) zowel binnen als buiten de kerken de lijdensweg van Jezus met groots groepsvertoon herdacht. Vroeger trokken ook in Nederland en België kruiswegprocessies en pelgrimstochten naar kruiswegparken duizenden mensen.

De historie van de kruisweg

III

De traditionele kruisweg met zijn veertien staties is circa drie eeuwen oud. De ontwikkeling die hieraan vooraf ging gaat echter terug naar de vierde eeuw. Aan het eind van haar leven reisde de heilige Helena (ca. 248 – ca. 329), de moeder van de – tot het Christendom bekeerde - Romeinse keizer Constantijn de Grote, naar Jeruzalem; op zoek naar sporen van Jezus meende zij het kruis gevonden te hebben, waaraan deze was gestorven.

Hierna trokken eeuwenlang pelgrims naar Jeruzalem om de Via Dolorosa – de lijdensweg die Jezus met het kruis zou hebben afgelegd - na te lopen. Toen het echter in de tweede helft van de Middeleeuwen steeds lastiger werd om de herhaaldelijk bezette stad te bezoeken, ontstonden op het Europese vasteland symbolische nabootsingen van deze "kruisweg". In Nederland bevinden de oudste kruiswegrestanten zich in Nederasselt en Vught.
De kruisweg kan worden beschouwd als een bezinksel uit een lange, rumoerige periode, waarin behalve religieuze bronnen ook volksverhalen en ontwikkelingen in de kunst een rol speelden. In de negentiende eeuw ontstonden de klassieke kruiswegscènes met Jezus temidden van Romeinse soldaten, die tot ver in de twintigste eeuw navolging vonden. Zelfs in eigentijdse kruiswegen kan men soms elementen hiervan terugvinden: een klassieke Jezus figureert dan bijvoorbeeld in een hedendaagse omgeving.
Sinds de vorige eeuwwisseling is de verscheidenheid aan kruiswegen steeds groter geworden. Op zoek naar de essentie richtten kunstenaars hun blik op de lijdende Jezus of louter op zijn gelaat of zijn handen. Het klassieke decor werd vervangen door een eigentijdse setting. De kruiswegstaties gingen op deze wijze steeds minder dienst doen als illustraties van het passieverhaal. Hierdoor kregen kunstenaars de kans om in kruiswegen hun eigen intentie te leggen en om de vorm hierop af te stemmen.

De kruisweg als inspiratiebron voor kunstenaars

IV

Dan Flavin (1933-1996) maakte met tl-buizen meer dan 750 licht-sculpturen. In 1961 begon deze Amerikaanse kunstenaar met zijn eerste serie: "Icons". De titel verwijst naar iconen in orthodoxe kerken. Het werk van Dan Flavin behoort tot de "Minimal art": met simpele materialen wordt kunst vervaardigd met een diepere betekenis. "Icon VII" bestaat uit een witte tl-buis op een zwartgeverfde plaat. In navolging van eerdere iconen met bijtitels als "het mysterie" en "het hart" kreeg "Icon VII" van Dan Flavin als bijtitel "via crucis" oftewel "kruisweg". De kunstenaar begon met dit werk in 1962, toen zijn tweelingbroer overleed, en voltooide het in 1964, toen zijn zoon Stephen Conor werd geboren.

"Icon VII" illustreert op welke wijze kunstenaars zich in de 20ste en 21ste eeuw door de kruisweg laten inspireren. Het oorspronkelijke passieverhaal fungeert niet als middel- maar als ijkpunt. Op twee wijzen maakt de kunstenaar zich de kruisweg of één van de staties eigen: het thema wordt verbeeld in de eigen stijl en belicht een aspect, dat van grote persoonlijke betekenis is. Niet zonder toeval ontstonden de "Icons" in de periode, waarin Barnett Newman (1905-1970), een andere Amerikaanse kunstenaar, een serie abstracte kruiswegstaties (eveneens in zwart en wit) maakte. Deze werken (1958-1966) kregen als ondertitel "Lema sabachtani"; dit zijn de laatste woorden van Jezus: "Mijn God, Mijn God, waarom heeft u mij verlaten?". Met deze serie begon Barnett Newman na een hartinfarct en zoals in eerder werk duidde hij hiermee (ook) op de holocaust. Dan Flavin droeg één van zijn lichtsculpturen aan zijn oudere collega op.

Simon van Cyrene (De Passant)

V

De toevallige omstander, de passant die zomaar in de kruisweg verzeild raakt. Dat overkomt Simon van Cyrene, die de pech heeft door de soldaten te worden aangewezen om Jezus te helpen bij het dragen van het kruis. Simon van Cyrene zou het voorbeeld worden van een mens die niet zelf kiest maar over wiens lot door anderen wordt beschikt. Zoals ook het lijden veelal de mens overvalt en soms de vorm van "een kruisweg" kan aannemen.

Een bijzondere eigentijdse verbeelding van zo'n lijdensweg wordt ons aangereikt door Wim Janssen met zijn twaalfdelige Via Dolorosa (lijdensweg). De kunstenaar verplaatst de traditionele kruisweg naar het heden door de figuur van Christus te vervangen door "vreemde volkeren", groepen mannen en vrouwen, gehuld in lange gewaden, het hoofd bedekt met sluiers, tulbanden en fezzen. Vanuit een opvallende hoek -schuin van boven - en beschenen door een licht uit de hemel (een verwijzing naar onze medeplichtigheid), zien wij deze vreemdelingen op hun wankele treden in een typisch Nederlands straatbeeld. Waar Christus op zijn gang naar Golgotha mensen tegenkwam, stuiten deze vreemdelingen op straatmeubilair. De weg van de vreemdeling, de asielzoeker, blijkt er een te zijn met veel valkuilen en vaak fungeert de luchthaven als begin- en eindstation.
Inspiratie voor deze "kruisweg" vond Janssen in een naast zijn atelier gelegen asielcentrum in het havengebied van Amsterdam. Wim Janssen ziet de kruisweg echter ook als een metafoor van het sterven, met vallen en opstaan, droefenis en troost, Gods verlatenheid en Gods nabijheid, eenzaamheid en doodsangst. (WP)

Veronica

VI

Volgens de kerkelijke richtlijnen brengt de zesde statie van de kruisweg Veronica in beeld die het aangezicht van de lijdende Jezus afdroogt. Op deze eigentijdse versie (2002) van Ignace Schretlen ontbreekt echter de hoofdpersoon Veronica. De naam "Veronica" zou een samenvoeging zijn van het Latijnse woord "vera" (waar) en het Griekse woord "ico(o)n" (beeld). Dat "ware beeld" slaat op de afdruk van het gezicht van Jezus op de doek die Veronica gebruikte. Déze afdruk staat in de versie van Ignace Schretlen centraal. Op het gezicht van Jezus ligt een serene uitdrukking, die haaks staat op de expressie van lijden, die de andere staties van deze kruisweg typeert.

In 2005 filmden Anton Houtappels en Michel Holla in een ander museum deze kruisweg van Ignace Schretlen. Uit deze opnamen maakte Anton Houtappels de hier getoonde montage. Juist door deze filmbeelden, die de gehele kruisweg met enkele toegevoegde staties toont, springt de statie van Veronica er nog meer uit.

Ignace Schretlen (1952) maakte in de periode van 1998 tot 2008 tien eigentijdse kruiswegen, waarvan er slechts één daadwerkelijk het passieverhaal volgt. In deze kruisweg worden slechts drie beeldelementen gebruikt: een vogel, een mensfiguurtje en een spijker. De vogel – die is getekend door de toen negenjarige dochter van de kunstenaar – symboliseert God. Overal is de lucht gevuld met op en neer vliegende vogels behalve op deze statie van Veronica. De vogels lijken niet erg begaan met het angstige mensfiguurtje, dat Jezus voorstelt en uiteraard is ontleend aan "De Schreeuw" (1883) van de Noorse schilder Edvard Munch (1873-1944).
Het kruis is vervangen door een spijker. De pijn die wij ons bij een spijker kunnen voorstellen, doet ons meer dan het beeld van een kruis. In deze kruisweg gaat het vooral om de (doods)angst van Jezus; de toegevoegde staties, die nachtmerries verbeelden, beklemtonen dit. Louter op de statie, waarop Ignace Schretlen de doek van Veronica heeft afgebeeld ontbreekt elke verwijzing naar de angst. Veronica brengt juist troost. Uitgerekend één van de staties die níet zijn ontleend aan het Nieuwe Testament staat in de kruisweg van Ignace Schretlen centraal.

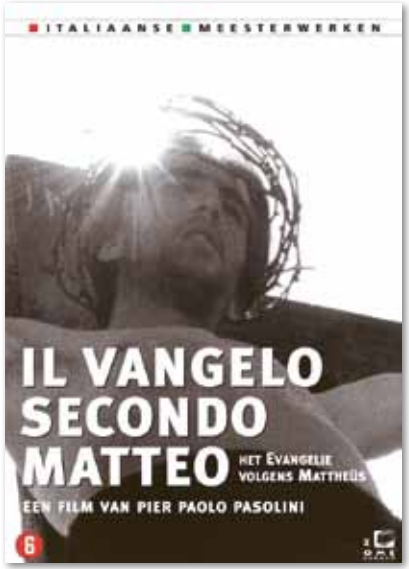

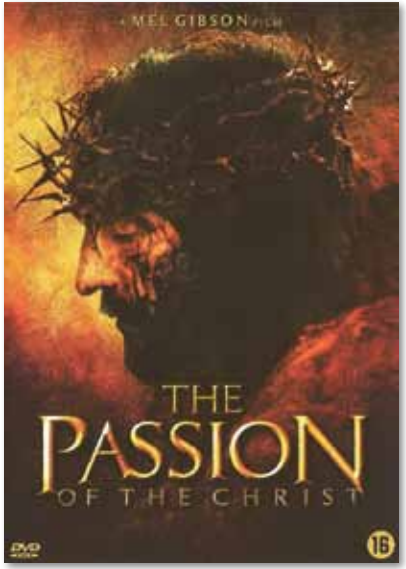
De kruisweg als inspiratiebron voor cineasten

VII

"The Passion of the Christ" (2004) van Mel Gibson over de laatste twaalf uur van het leven van Jezus overtrof als kassucces alle verwachtingen, ook in het ontkerkelijkte Nederland. Deze Amerikaanse film begint in Gethsemane (Hof van Olijven), waar Jezus door Judas werd verraden. Toen paus Johannes Paulus II (1920-2005) in 1991 de vijf kruiswegstaties die niet in de vier evangelies worden beschreven verving door staties die wel op bijbelse teksten zijn gebaseerd, begon de kruisweg eveneens op deze plek en dus niet in het paleis van de Romeinse stadhouder Pontius Pilatus, waar Jezus ter dood werd veroordeeld.

"The Passion of the Christ" staat in een traditie van spektakelfilms over Jezus, die in 1912 begon met "From the Manger to the Cross", een Amerikaanse film zonder geluid. Ook "The Greatest Story Ever Told" (1965) kan hiertoe gerekend worden. Haaks hierop staat de sobere zwart-wit verfilming van het leven van Jezus door Pier Paolo Pasolini (1922-1975) in "Il vangelo secondo Matteo" (Het Evangelie volgens Mattheüs) uit 1964. Ofschoon deze Italiaanse regisseur atheïst was, werd zijn film uitstekend ontvangen door de kerkelijke autoriteiten.
Eerder dit jaar won de Duitse film "Kreuzweg" de zilveren beer op een Berlijns filmfestial (Berlinale). In veertien – aan de kruiswegstaties gekoppelde - scènes, die elk vanuit een vaste camerapositie zijn opgenomen, wordt de lijdensweg van de veertienjarige Maria verfilmd, die klem komt te zitten in een streng katholiek milieu. Het oorspronkelijke passieverhaal bepaalt hierin het beloop. In veel andere films die direct of indirect verwijzen fungeert de kruisweg in mindere of meerdere mate louter als metafoor. Voorbeelden hiervan zijn "The Last Temptation of Christ" (1988), "Son of Man" (2006) en "Chemin de Croix" (2008).

De kruisweg als inspiratiebron voor musici

VIII

Voor zover "The Passion of the Christ" (2004) beschouwd zou kunnen worden als een verfilming van de kruisweg, zou het consequent zijn om de "Matthäus-Passion" (1728) van Johann Sebastian Bach (1685-1750) als een toonzetting hiervan te beschouwen. Dit werk, dat voor het eerst in de Luthers-Hervormde Thomaskerk in Leipzig werd uitgevoerd, ontstond overigens drie jaar voordat de kerkelijke autoriteiten in Rome bepaalden dat de kruisweg uit precies veertien staties bestaat en vastlegden wat elke kruiswegstatie uitbeeldt. Voordien varieerde het aantal staties sterk van veel minder tot veel meer.

Franz Liszt (1811-1886) liet zich door elk van de kruiswegstaties afzonderlijk inspireren tot zijn "Via Crucis" (1878/1879). Deze compositie omvat dan ook veertien losse stukken. De melodie van de zesde statie (Veronica droogt het aangezicht van Jezus af) is gebaseerd op de bekende koraal "O Haupt voll Blut und Wunden", die een belangrijke rol speelt in de "Matthäus-Passion". De "Via Crucis" behoort tot de laatste werken van Franz Liszt en neemt vanwege het meditatieve karakter een eigen plaats in zijn oeuvre in. Het werk bestaat uit een versie voor koor, solisten en orgel of harmonium en een louter instrumentale versie voor piano.

Minder bekend is dat de kruisweg in vrijwel alle muziekgenres is doorgedrongen: van luisterliedjes via musicals, popmuziek en rock tot experimentele muziek. Naar eigen zeggen heeft David Bowie zich mede door de kruisweg laten inspireren tot het titelstuk van zijn 10de studioalbum "Station to Station" (1976), dat tot zijn markantste werken wordt gerekend. Ook losse staties fungeren als inspiratiebron: Serge Gainsbourg zinspeelt in "Ecce Homo" (Zie de mens) op de woorden van Pontius Pilatus, die Jezus ter dood veroordeelde (eerste statie). Op albums als "Stations of the Crass" (1979) van Crass en "Gott mit Uns" (2012) van Kreuzweg Ost lijkt de kruisweg als aangrijppunt te worden gebruikt om zich juist tegen religie af te zetten.

De kruisweg als inspiratiebron voor dichters

IX

De Argentijne dichter en schrijver Jorge Luis Borges (1899-1986) schrijft twee jaar voor zijn dood in de Japanse stad Kyoto een markant gedicht met als titel "Christus aan het kruis". De eerste regels hiervan luiden: *"Christus aan het kruis. De voeten raken de grond. / De drie houten zijn van gelijke hoogte. / Christus is niet in het midden. Hij is de derde."* **Het beeld is duidelijk: Christus staat niet meer centraal. De slotzin – een vraag – is nog directer:** *"Wat kan het mij baten dat die man geleden heeft, als ik nu lijd?"* **(vertaling: Robert Lemm)**

De teneur van "Christus aan het kruis" staat haaks op één van de bekendste gedichten van Martinus Nijhoff (1894-1953): "De soldaat die Jezus kruisigde" uit "Vormen" (1924), zijn tweede bundel. Eén van de soldaten die Jezus aan het kruis sloeg, wordt geraakt door zijn woorden *"Heb mij lief"* en ondergaat dit alsof het omgekeerde plaats vond: *"Hij heeft een spijker door mijn hand geslagen."* Het lijdensverhaal van Christus is in het werk van Martinus Nijhoff een terugkerend thema, waarbij de dichter zichzelf overigens buiten het beeld plaatst. Dezelfde verscheidenheid die men in de beeldende kunst treft bij de kruisweg als inspiratiebron geldt zeker ook in de poëzie. Tegenover "De XIV Stonden van de Belgische priester-dichter Guido Gezelle (1830-1899) en "De Kruisweg" van de Franse dichter en schrijver Paul Claudel (1868-1955) – beide werken inspireerden componisten – staan de Kruiswegstaties van de Portugese dichter en schrijver Fernando Pessoa (1888-1935), waarvan er overigens slechts één (XIII) in het Nederlands is verschenen. Terwijl Guido Gezelle en Paul Claudel in hun poëzie van hun geloof getuigen en zich nederig opstellen lijkt Fernando Pessoa zichzelf naar voren te schuiven als degene die is uitverkoren: *"En toch! Ik voel mij hoge overlevering / Van voor de tijd en ruimte en zijn en leven... / Ooit hebben mijn gevoelens God gezien..."* (vertaling: August Willemsen)

De soldaat die Jezus kruisigde

Wij sloegen hem aan 't kruis. Zijn vingers grepen
Wild om de spijker toen 'k de hamer hief -
Maar hij zei zacht mijn naam en: 'Heb mij lief -'
En 't groot geheim had ik voorgoed begrepen.

Ik wrong een lach weg dat mijn tanden knarsten,
En werd een gek die bloed van liefde vroeg:
Ik had hem lief - en sloeg en sloeg en sloeg
De spijker door zijn hand in 't hout dat barstte.

Nu, als een dwaas, een spijker door mijn hand,
Trek ik een vis - zijn naam, zijn monogram -
In ied'ren muur, in ied'ren balk of stam,
Of in mijn borst of, hurkend, in het zand,

En antwoord als de mensen mij wat vragen:
'Hij heeft een spijker door mijn hand geslagen.'

Martinus Nijhoff

Uit: Martinus Nijhoff, *Verzamelde gedichten*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1982

De kruisweg als inspiratiebron in strips

X

Ofschoon de veertien staties gesymboliseerd kunnen worden door losse kruisjes – menige kunstenaar verwijst hiernaar in abstracte versies van de kruisweg – gaat het traditioneel om tekstloze beelden van scènes uit de lijdensweg. Deze hadden een dubbele functie: op de eerste plaats werd aldus het passieverhaal uitgedragen aan mensen die niet konden lezen; op de tweede plaats fungeerde elke statie als bron voor meditatie of gebed (vergelijkbaar met de functie van iconen).

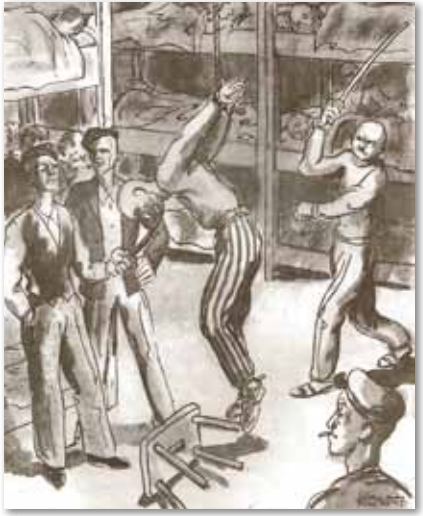
Feitelijk is de kruisweg dus een beeldverhaal oftewel strip. Het is dan ook niet verwonderlijk dat cartoonisten en striptekenaars zich door de kruisweg hebben laten inspireren tot eigen versies. De bekendste van hen in het Nederlandstalige spraakgebied is wellicht Kamagurka, het pseudoniem van de Belg Luc Charles Zeebroek. Ofschoon zijn kruiswegstaties bij nadere bestudering onmiskenbaar de sporen dragen van de – voor hem typerende - hang naar absurditeit oogt het geheel conventioneel en is Kamagurka zeker niet uit op provocatie.
In 1999 presenteerden kunstenaar en striptekenaar Jeroen de Leijer en dichter Nick J. Swart in de bundel "Horror Vacui" (angst voor de leegte) met als ondertitel "Een docudrama in 14 staties" de "strompelende gang van de mens naar zijn dood" (aldus Jos Wilbrink in de betreffende bundel). De lijdensweg van Jezus wordt hierin als metafoor gebruikt voor het lijden van de postmoderne mens. Ook werd zoals vaak in strips en cartoons gekozen voor de spotprent om de boodschap over te brengen; feitelijk gaat het bij "Ecce homo" (zie de mens) ook om de bespotting van Jezus. In plaats van tot reflectie leidde de uitwerking van deze kruisweg tot levensgrote staties in het centrum van Tilburg tot ophef omdat mensen zich gekwetst voelden.
Van geheel andere aard is de manga-versie van de kruisweg die in 2012 veel bekijks trok op het Trafalgarplein in London. Hierbij ging het om een compilatie van beelden op groot formaat uit de bestseller "The Manga Jesus" van de Brits-Nigeriaanse kunstenaar, theoloog en schrijver Siku, het pseudoniem van Ajibayo Akinsiku. Ook in deze beelden wordt een brug geslagen tussen de lijdensweg van Jezus en de eigentijdse cultuur maar juist met als doel om het oorspronkelijke verhaal met de hieraan verbonden boodschap uit te dragen.

Een aangrijpende kruisweg uit de tweede wereldoorlog

XI

Zowel historische gebeurtenissen als sociale omwentelingen hebben in kruiswegen hun weerslag gevonden. Zelfs in de 21ste eeuw zijn er door de Belgische publicist en dichter Marc Dejonckheere en de Amsterdamse kunstenares Simone Leurs nog boeiende kruiswegen gemaakt die teruggrijpen op de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Ook de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) en de meest recente Balkanoorlog (1992-2001) hebben tot kruiswegen geleid.

Eén van de meest aangrijpende kruiswegdocumenten die betrekking heeft op de Tweede Wereldoorlog (1939-1945) is van de hand van de Franse cartoonist Bernard Aldebert (1909-1974). Deze werd in 1943 opgepakt vanwege een spotprent van Hitler. Kort na de oorlog – in 1946 – publiceerde hij onder de titel "Chemin de Croix en 50 stations" (Kruisweg in 50 staties) in woord en beeld een verslag van zijn afschuwelijke ervaringen in het doorgangskamp Compiègne en in de concentratiekampen Buchenwald, Mauthausen, Gusen I en Gusen II. Gezonde mannen die in Gusen II te werk werden gesteld, leefden gemiddeld niet langer dan vier maanden. Terwijl vrijwel niemand zich realiseert hoe wreed een kruisdood is, gruwelen wij van de wreedheden die door Aldebert zijn verbeeld.
Alsof er niets was gebeurd hervatte Bernard Aldebert na de oorlog zijn werkzaamheden als cartoonist. Hij hield niet van interviews en er bestaan nauwelijks foto's van hem. Soms voorzag de cartoonist door hem verachte mannen – waaronder menige dokter – van een Hitlersnor. In 1964 verscheen ter gelegenheid van de 20-jarige bevrijding van Frankrijk een serie postzegels; één hiervan is door Aldebert ontworpen. De boodschap die door hem in "Chemin de Croix en 50 stations" is vastgelegd is duidelijk: Jezus heeft geleden maar het kan nog vele malen erger.

Jezus sterft aan het kruis

XII

Vragen rond de kruisweg

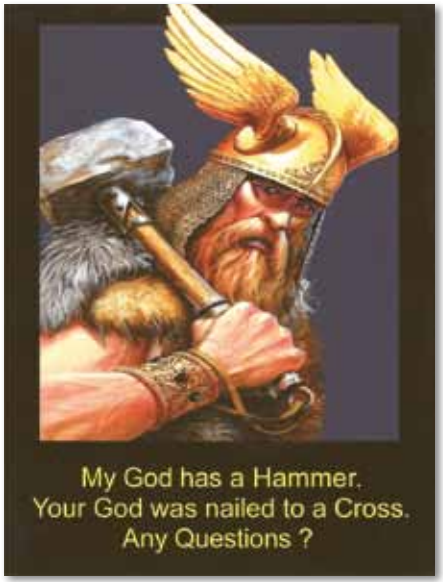
XIII

In de Noorse mythologie figureert Thor als god van de donder. Steevast wordt hij afgebeeld met zijn hamer, die zo zwaar is dat louter Thor deze kan torsen. Op ansichtkaarten, posters en internet circuleert zijn portret met hieronder de woorden: *"Mijn God heeft een hamer. Jullie God is aan het kruis genageld. Zijn er verder nog vragen?"*

Door de eeuwen heen heeft de kruisweg altijd vragen opgeroepen. Feitelijk gaat het immers om een horrorverhaal over iemand die publiekelijk bespottelijk wordt gemaakt en die na een deerniswekkende gang door Jeruzalem net buiten de stad op uiterst wrede wijze wordt vermoord. Menigeen heeft zich door deze gruwelen laten inspireren tot boeken, stripverhalen en games vol gewelddadigheden, bloedige taferelen (zoals de "kruisweg-vampier") en sadistische daden.

Op de veertiende en laatste kruiswegstatie wordt Jezus in het graf gelegd. Voor velen is dit een te somber einde. Daarom wordt regelmatig aan de kruisweg een vijftiende statie toegevoegd die de verrijzenis van Jezus verbeeldt. Maar met name in de Amerikaanse cultuur vindt men dat dit "happy end" veel meer gewicht dient te krijgen; zo heeft de kruisweg een vervolg gekregen in de vorm van "de weg van het licht" (Via Lucis), die eveneens veertien staties omvat.

Enerzijds zijn er dus mensen die de kruisweg zonder hoopvol einde als negatief beleven en die behoefte voelen aan een positief slot. De verrijzenis geeft zin aan het lijden van Jezus en daarmee worden hun vragen beantwoord. Anderzijds zijn er mensen die niet op zoek gaan naar een antwoord op de vragen die het lijden oproept; zij willen vooral stilstaan bij het mysterie van de kruisweg.

Ruimte voor het mysterie

XIV

Op 11 september 2001 boorden zich twee vliegtuigen in de Twin Towers van het World Trade Center in New York. De wereld was in shock. Het weekblad The New Yorker reageerde op deze terroristische aanslag met de Engelse vertaling van het gedicht "Tracht de verwonde wereld te bezingen" van Adam Zagajewski (1945) dat een jaar tevoren in het Pools was gepubliceerd.

Het gedicht "Palmzondag" komt uit de bundel "Komunikat" waarmee Zagajewski in 1972 debuteerde. Deze tekst kan worden beschouwd als een reactie op de theatrale wijze waarop in de Goede Week de kruisiging van Jezus in Polen wordt herdacht. In beide gedichten worden respectievelijk de verwonde wereld en de gekruisigde Jezus in een andere context geplaatst, waardoor het lijden niet door opgeklopte reacties wordt overstemd.
"Palmzondag" wordt geplaatst tussen "Fourteen Stations" van Ignace Schretlen. Deze serie werd eerder dit jaar samengesteld uit werk dat in het najaar van 2003 met spijkertjes en acrylverf tot stand is gekomen. Ook hierin wordt het lijden niet geëxploiteerd maar evenmin gerelativeerd: tot in de laatste – tevens lichtste - statie blijven de sporen van het lijden zichtbaar. Zowel in het gedicht van Adam Zagajewski als de serie van Ignace Schretlen blijft ruimte voor het mysterie achter het gebeuren van hetgeen in de kruisweg wordt verbeeld.

Colofon

Uitgave bij de expositie "Weg van de passie - staties die fascineren en provoceren" in het Museum voor Religieuze Kunst (MRK) te Uden
15 maart – 9 juni 2014

copyrights Ignace Schretlen
samenstelling expositie: Ignace Schretlen en Wouter Prins
www.museumvoorreligieuzekunst.nl

Palmzondag

Voor M.

Christus bij dageraad gekruisigd,
een week te vroeg, ongeschoren,
sjofel gekleed, met een uitdrukking
van verbazing op het magere gelaat,
omgeven door soldaten
in losgeknoopte uniformen,
haastig tegen het hout genageld.
Afgelast zijn de exaltaties van de Goede Week,
donkere woensdag en de haat van vrijdag,
gestaakt de retraites
en de mystieke aspiraties van opgroeiende
kerels, de gelegenheid tot zeven
dagen ascese hebben we gemist, geen
tijd meer voor boetedoening, nieuwe
hoogdagen breken aan vervuld met de
ongekende vreugde van brandhaarden.

Adam Zagajewski

Vertaling: René Smeets en Kris Van Heuckelom
Uit: Tracht de verwonde wereld te bezingen (2013)